

Юннатівському руху в Україні - 95 !

ПЕДАГОГИ-НАТУРАЛІСТИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: Федір Степанович Бацура - педагог-новатор, знаменитий ентузіаст юннатівського руху в Україні

Федір Степанович Бацура народився 5 травня 1913 року в селі Вільховець Новоушицького повіту Подільської губернії (нині - Новоушицький район Хмельницької області). Ще з дитячих років він захоплювався різноманіттям природи рідного краю, а батьки привчали його до сумлінної хліборобської праці.

Після закінчення Вільховецької школи (7 класів) в 1930 році сімнадцятилітній юнак розпочав трудову діяльність вчителем молодших класів, а згодом йому уже довірили викладати природничі дисципліни у сільських школах сусіднього Муровано-Куриловецького району Вінницької області (села Вербовець, Березова та Погоріла), де своїм педагогічним талантом, любов'ю до природи й умінням навчати дітей, непересічними організаторськими здібностями і сумлінною творчою працею здобув довір'я і повагу у колег, батьків та місцевого керівництва народівіти.

Молодий учитель запам'ятався колегам і учням ще й своєю чуйністю та людяністю під час жахливого голоду, коли більшовицькі хлібозаготовачі витрусили в місцевих селян все до останньої зернини, але не зуміли конфіскувати у школі насінневий фонд дослідних ділянок, урожай з яких він припас на майбутнє і зумів приховати від тих горе-активістів. Цим життєдайним насінням таємно від комуністичної влади Федір Степанович рятував від голодної смерті своїх знесилених учнів і колег, насипаючи їм безцінні зерна в кишені, або даючи качани кукурудзи, щоб заховали під дитячі сорочки і несли додому, з єдиним до них проханням - з'їсти і нікому про це не розповідати.

Згодом, коли жах сталінського голодомору минув, і люди у селі стали довірливіше говорити поміж собою, виявилось, що відчайдушний молодий педагог таким чином рятував багатьох дітей і своїх колег від неминучої голодної смерті, ризикуючи сам потрапити до рук запопадливих сатрапів і бути жорстоко покараним. Та його ніхто не видав! Промовистим є той факт, що під час підготовки цього інформаційного матеріалу, старожили сіл, де трудився в юні роки Федір Степанович, добре запам'ятали його як гарного педагога-натураліста і згадували у своїх розповідях про його учительську діяльність з почуттям глибокої поваги.

Працюючи в сільських школах Вінниччини, він одночасно навчався спочатку в Бердичівській педшколі, а згодом - у Кам'янець-Подільському вчительському



інституті, але завершити освіту і отримати диплом не встиг, бо на випускні іспити у вузі припав початок Великої Вітчизняної війни.

Через важку хворобу, перенесену у довоєнні роки, в Червону армію його не мобілізували і участі в бойових діях він не брав, але, ризикуючи життям, вдома змайстрував радіоприймач, писав та поширював листівки і повідомляв фронтові новини «Совінформбюро» односельчанам та євреям, ув'язненим у новоушицькому гетто. Разом з матір'ю таємно допомагав їжею односельчанам-в'язням гетто у селі Калюс, що знаходилось поблизу Дністра, де ледь не потрапив під кулі місцевих поліцаїв і чудом врятувався від розстрілу. Та його ніхто не зрадив, не спокусився на німецькі гроші і не видав поліцаям та нацистам на розправу!

Після вигнання фашистських окупантів з Поділля він знову продовжував педагогічну працю на Вінничині в Муровано-Куриловецькому районі, де в 1944-1947 роках в умовах голоду і злиднів навчав школярів біології та очолював школу в селі Погоріла (нині Дружба) аж до повернення у рідне село.



В 1947-1975 роках Федір Степанович працював учителем біології Вільховецької середньої школи Новоушицького району Хмельницької області, де сповна розкрився його творчий педагогічний і науковий талант, вчительський хист. Тут прийшли до нього й авторитет та визнання на республіканському і всесоюзному рівні, які були здобуті самовідданою та плідною працею.

Він був педагогом-новатором, який сповідував комплексний підхід у навчанні й вихованні дітей. Будучи гармонійно розвинутим, посилено займаючись самоосвітою, творчо застосовуючи спадщину відомих педагогів, створив свою власну ексклюзивну модель викладання біології в середній школі, що забезпечувала глибоке засвоєння учнями знань під час уроку, формування в них почуття любові до природи рідного краю, розвиток умінь і практичних навичок вирощування рослин та догляду за ними.

Суть її полягала у різноманітні форм викладання матеріалу на уроках для активізації пізнавальної діяльності, використанні чисельної наочності, виготовленої власноруч та разом із учнями, запровадженні рейтингового методу оцінювання знань під час уроку і системи бонусів за позакласну роботу, створенні умов для практичної самостійної діяльності учнів та використанні комплексу додаткових заходів для засвоєння набутого знання, практичних навичок і умінь в урочний та позаурочний час.

Значне місце відводилося й самооцінюванню і усвідомленню кожним учнем реального рівня своїх знань. Всі учні намагались вірно оцінити свої успіхи за урок.

Кожну відповідь відмінників на уроці біології, а особливо, коли з учительських вуст ще й звучало: «Слава праці!», усі, хто за необачний прояв ледарства до навчання й знань тимчасово посіли місце за партою «двійчників», негайно вшановували її вставанням і чемно та уважно слухали відповіді кожного відмінника стоячи та ще й під посмішки своїх однокласників. Це не лише стимулювало усіх учнів до знань, а й



розвивало у них почуття гідності та необхідності сумлінно навчатись, щоб бути серед кращих.

Федір Степанович був дуже винахідливий і завжди знаходив багато різноманітних і радикальних методів педагогічного впливу та дієвих моральних стимулів, які використовував для засвоєння знань і покращення успішності своїх учнів та досягнення ефективності їх виховання.

Завдяки його ентузіазму, таланту художника, захопленню фото- і радіосправою та майстерному володінню різними інструментами, для навчання та позакласної роботи в школі був створений перший на Хмельниччині зразковий біологічний кабінет, гурток юних натуралістів з різними секціями, функціонувала теплиця і парники, де діти вирощували розсаду овочів, квітів і ранню городину. Була й шкільна міні-ферма з утримання хутрових звірів, крільчатник, пасіка, різноманітні дослідні ділянки. На двогектарній площі розміщувався сад, польова, овочева і кормова сівозміни, виноградник та ягідник, де учні під керівництвом учителя навчалися агротехніки вирощування плодово-ягідних, зернових і технічних культур та закладали наукові експерименти за завданнями науковців.

Кожного п'ятикласника Федір Степанович наділяв персональною ділянкою землі, на якій той щорічно, аж до закінчення школи, висаджував та ретельно доглядав різні рослини, досліджував і експериментував під його пильним керівництвом та привчався до землеробської праці.



Уся площа шкільної навчально-дослідної ділянки була завжди у відмінному стані, адже він домагався, щоб юні дослідники завжди сумлінно працювали на землі, старалися доглядати кожную рослинку і збирати гарний урожай. Будь-які прояви лідарства окремих учнів негайно «лікувались» грізним поглядом та переконливим суворим, або дотепним словом Федора Степановича, що

закарбовувалось у їхній юній пам'яті на все життя. У нього було цілковите взаєморозуміння зі школярами і їх батьками, адже ті дуже добре його знали і як колишні учні мали до нього велику повагу, довір'я і в усій його творчій педагогічній діяльності завжди підтримували.

На шкільній території в дендропарку, створеному за ініціативою Ф.С.Бацури, діти вчилися елементам ландшафтного дизайну і займалися інтродукцією рослин. Виробнича практика учнів продовжувалася на полях і тваринницьких фермах місцевого сільгоспідприємства - колгоспу ім. С.М.Кірова.



Вільховецька середня школа потопала в квітучих садах, зелені газонів, декоративних кущів і дерев дендропарку та пахучих барвистих квітах, висаджених і доглянутих дбайливими руками школярів та їх Учителя.

Він завжди дбав про здоров'я дітей. В теплу пору року значну частину уроків і позакласної роботи проводив на свіжому повітрі в обладнаних лавами «зелених класах» під великим розлогим каштаном, який заглядав своїм гіллям та листям у вікна

кабінету біології, або ж на галявині, оточеній високими деревами і великими декоративними кущами дендропарку, що межував з дослідними ділянками.

Раціонально поєднуючи уроки біології з гуртковою юннатівською роботою та творчою працею на навчально-дослідних ділянках, Ф.С. Бацура домагався високих результатів навчання й виховання школярів, завдяки чому здобув визнання серед колег краю і став носієм передового педагогічного досвіду, до якого з різних шкіл Хмельниччини їхали вчитись учителі біології та педагоги-ентузіасти юннатівської роботи. Ще на початку 50-х років він став визнаним лідером юннатівського руху в Україні - 450 юних мічурінців у рідній Вільховецькій школі в 1952-1953 навчальному році він учив творчо досліджувати й експериментувати, виховував і привчав до сумлінної та високорезультативної землеробської праці.

Дитяча дослідницько-експериментальна робота і сільськогосподарська праця на шкільних дослідних ділянках були важливим складовим елементом, задуманої й організованої ним у ті роки в школі, надзвичайно ефективною та дієвою системи трудового виховання і профорієнтації школярів.

Республіканська і Хмельницька обласна станції юннатів підтримували його подвижницьку науково-педагогічну творчість та ентузіазм натураліста, з яким він реалізовував задумані ідеї, стимулювали і ставили його у приклад іншим колегам.

У серпні 1955 року під час Республіканського зльоту юннатів України та виставки дитячих робіт з біології в м. Києві Федір Степанович, його учениця Галина Мацюк і гурток юних натуралістів, представляючи юннатів Хмельниччини, за досягнуті здобутки у праці були нагороджені Почесними грамотами Міністерства освіти УРСР та ЦК ЛКСМ України. Його учні, юннати гуртка і він особисто неодноразово нагороджувались грамотами та цінними подарунками зі столиці.

Вихованці шкільного гуртка юних натуралістів зі своїм керівником Ф.С.Бацурою, представляючи юннатів України, були учасниками Всесоюзної виставки досягнень народного господарства у Москві, де їх працю гідно оцінили і нагородили золотими медалями ВДНГ СРСР за високі досягнення в агротехніці вирощування і створенні нових гібридів зернових культур. Дві золотих і одну велику золоту медалі Всесоюзної ВДНГ він мав серед своїх нагород.



Завдяки Федору Степановичу і його невтомній подвижницькій праці, Вільховецька середня школа

тривалий час була базовою для проведення обласних і регіональних семінарів та нарад з вивчення сучасних методів викладання біологічних дисциплін і організації юннатівської роботи.

Він як передовий учитель часто ділився набутим досвідом роботи з колегами під час різноманітних педагогічних заходів, а його доповідь «Активізація навчального процесу на уроках біології» на VII обласних педагогічних читаннях в 1960 році була визнана в числі найкращих і Хмельницький обласний відділ народної освіти та Інститут удосконалення вчителів опублікували її як статтю у збірці «З досвіду роботи вчителів шкіл області». У ній висвітлювався досвід роботи дев'яти кращих вчителів

Хмельниччини по удосконаленню методів навчання та піднесенню ефективності уроку у світлі вимог Закону про перебудову системи народної освіти.

Непересічні здобутки та досвід його учительської праці у ті роки широко пропагувались педагогічною пресою і освітянським керівництвом на Хмельниччині, в Україні та на всесоюзному рівні.

Ф.С. Бацура плідно займався науковою діяльністю. У вересні 1959 року колегія Міністерства освіти УРСР затвердила його науковим кореспондентом Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР. Він був автором низки наукових статей з проблем викладання біології, учасником багатьох наукових і науково-практичних конференцій, засідань секції біологічних наук НДІ педагогіки. В 1961 році доповідь Федора Степановича на республіканських педагогічних читаннях у Тернополі була визнана найкращою і відзначена першою премією.



В 1964 році видавництво «Радянська школа» у харківській друкарні опублікувало його монографію «Метод бесіди як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках ботаніки» загальним тиражем 4,5 тис. примірників, котру й нині можна зустріти у бібліотеках навчальних закладів України, а її оцифрований варіант є на сайті Національного ЕНЦУМ в електронній бібліотеці.

У молоді роки Федір Степанович мріяв стати науковцем, адже мав до цього неабиякі здібності й хист. Поряд з учителюванням він писав кандидатську дисертацію,



яку не зміг захистити й отримати науковий ступінь, бо окрім простої інститутської довідки не мав документа про повну вищу освіту, адже війна та голодні і злиденні післявоєнні роки перервали навчання і він, батько трьох дітей, щоденно присвячуючи себе роботі у школі, не зміг знайти вільний час для закінчення вузу й так і не встиг отримати інститутського диплому.

Ф.С. Бацура відзначався надзвичайно високою працездатністю, тривалий час працював без відпусток і вихідних. Школа була для нього змістом життя і заради неї та її учнів він усвідомлено йшов на самопожертви, хоч би як пафосно це не звучало сьогодні. Прагнучи залишатись учителем біології і повноцінно займатись улюбленою справою, він знаходив мотиви і усвідомлено уникав членства в КПРС з її мізерною квотою для інтелігенції та управлінської кар'єри. Його тверда життєва позиція сприймалася з розумінням і повагою, а самовіддана й плідна учительська праця заслужено шанувалась дорослими і юними земляками, колегами у школі і регіоні та освітянськими керівниками різних рівнів.



Про високий тривалий авторитет Ф.С. Бацури свідчить той факт, що педагоги Хмельниччини двічі обирали його делегатом з'їздів вчителів – республіканського (1959) і всесоюзного (1968). На з'їзді вчителів України він виступав

з доповіддю про роботу педагогічних колективів освітніх закладів Поділля. Неодноразово представляв свої здобутки і педагогів-натуралістів Хмельниччини на всеукраїнських та всесоюзних юннатівських форумах, де їх гідно оцінювали колеги, керівники партійних і радянських органів.

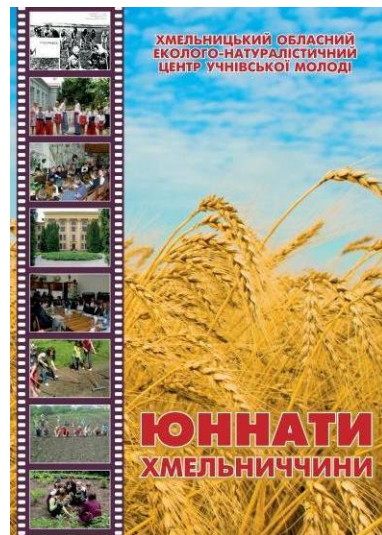
За видатну діяльність в області розвитку народної освіти Президія Верховної Ради УРСР в 1956 році присвоїла Ф.С. Бацури звання Заслуженого вчителя школи Української РСР, а за особливі заслуги у навчанні і вихованні підростаючого покоління Указом Президії Верховної Ради СРСР в 1960 році він був удостоєний найвищої у той час державної відзнаки Радянського Союзу - ордена Леніна. Було на його рахунку ще багато й інших державних і галузевих нагород.

Нагороджений Федір Степанович також дуже поважною серед освітян галузевою відзнакою - медаллю імені А.С. Макаренка. Але найвищою нагородою для нього були його учні зі знаннями і школою життя, отриманими від Учителя, які з року в рік та покоління за поколінням училися у Ф.С. Бацури, виходили за поріг рідної школи і назавжди зберігали у своїх серцях та пам'яті все те, чого зуміли у нього навчитись.

Багатьом учням він прищепив любов до природи, медицини, біології, педагогіки, сільського господарства і творчої праці, навчив їх цілеспрямовано досліджувати й експериментувати, виховав у них почуття обов'язку і відповідальності за доручену або довірену їм справу. Завдяки багаторічній кропіткій праці Федора Степановича і багатьох його колег-сподвижників протягом 60-70-х років у Вільховецькій середній школі була створена добротна навчально-матеріальна база, котра забезпечувала отримання учнями ґрунтовних якісних знань і навичок праці в рослинництві, садівництві, тваринництві, механізації та дослідницько-експериментальній діяльності, їх професійну орієнтацію, усвідомлений вибір і наполегливе здобуття, обраних ними аграрних, робітничих, інженерно-технічних, науково-педагогічних та інших професій.

В числі його вихованців - Франц Болеславович Ліпінський, який закінчив Московську сільськогосподарську академію, став доктором сільськогосподарських наук і викладачем цього вузу та Владлен Миколайович Тоцький - доктор біологічних наук, професор Одеського національного університету, Дробик Є.М., Власова В.П., Чайка Г.К., Войтенко С.В., які трудилися вчителями біології, Климчук В.В., який в червні 1992 року став керівником Хмельницької обласної станції юннатів, реорганізованої того ж року в обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді і 28 років поспіль очолив юннатівський рух Хмельниччини, а ще багато-багато інших вихованців, щиро вдячних своєму Учителю за його школу праці і життя.

Значною мірою його праці і науково-педагогічній спадщині зобов'язані й творці книги «Юннати



Хмельниччини», що витримала два видання, приурочені ювілеям юннатівського руху в 2000 та 2010 роках. Книга увічнила для педагогів та школярів області й України ім'я і справи ушанованого Учителя, його сподвижників - учителів біології та тисяч школярів-активістів юннатівської роботи різних поколінь нашого краю.

Ф.С. Бацура разом з дружиною виховав трьох дітей. Старший син Леонід (13.09.1937 - 30.10.1995 рр.) пов'язав свою трудову діяльність з радіотехнікою, а донька Євгенія (09.03.1939 - 15.04.2012 рр.) присвятила своє життя збереженню здоров'я дітей, працюючи у школі-інтернаті на Одещині. Молодший син Олександр (25.01.1950р.н.) зі своєю дружиною продовжив династію біологів і реалізував мрію свого батька: працював у Чернівецькому державному університеті ім. Юрія Федьковича та науково-дослідному інституті, став кандидатом біологічних наук і автором ряду наукових праць в галузі біології та сільського господарства.

Сьогодні ім'я Федора Степановича Бацури і його плідна праця добре знані й шануються в освітянському середовищі нашого регіону та України, а його монографію «Метод бесіди як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках ботаніки» в липні 2013 року надруковано для вчителів біології повторно в ознаменування 100-ліття від дня народження Учителя, а згодом оцифровано і розміщено для вільного доступу в мережі Інтернет.

Його життя і творчу працю колеги й вихованці називали і називають нині педагогічним подвигом, порівнюючи непересічні здобутки у навчанні і вихованні підростаючого покоління, на перший погляд, рядового безпартійного сільського учителя біології та ентузіаста юннатівської дослідницько-експериментальної роботи зі здобутками ушанованих педагогів тієї епохи А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського, які були керівниками навчальних закладів і ідеологами комуністичного виховання радянських дітей та мали потужну підтримку державних і партійних органів.

Ф.С. Бацура жив і трудився в епоху будівництва комунізму в СРСР, коли мільйони радянських людей у селах і містах прагнули до кращого, заможнішого й щасливішого життя, щиро вірили компартійним ідеям та вождям і сподівались, що своєю добросовісною та ударною працею наближають неминучу перемогу Країни Рад і світового пролетаріату над капіталізмом та світле майбутнє для всього людства.

Він чи не єдиний з широковідомих уродженців рідного села Вільховець, який всі зусилля й Богом даний йому талант сповна присвятив народній освіті і рідному краю, де народився, самовіддано і наполегливо трудився заради дітей та прожив своє життя достойно у заслуженій пошані в односельчан і колег, творив і ростив юних хліборобів - майбутніх господарів землі, виховував достойних людей.

Земний шлях знаменитого педагога-новатора і ентузіаста юннатівської роботи, котрий служив і залишається служити гідним прикладом для інших освітян, завершився 31 березня 1982 року в рідному селі, але славне ім'я Федора Степановича Бацури і світла пам'ять про його невмирущу подвижницьку учительську працю у Вільховецькій середній школі з покоління у покоління свято бережуться і будуть берегтися односельчанами, родиною, колегами, учнями і послідовниками, які сподіваються на продовження його справи.

Символічно, що у червні 2013 року під час Всеукраїнського педагогічного практикуму керівників обласних еколого-натуралістичних закладів «Світ творчості» в місті Тернополі, де ще півстоліття тому у 1961 році Ф.С. Бацура ділився з колегами

своїми ідеями та досвідом і здобув першу премію на республіканських педагогічних читаннях, його новаторська науково-педагогічна праця та вражаючі результати її раціональної технології знову стали в епіцентрі уваги і однією із найактуальніших тем цього важливого форуму натуралістів країни, де зайняли гідне місце поряд з іншими педагогічними новаціями, найсучаснішими та інноваційними особистісно-орієнтованими освітніми технологіями XXI століття.

5 травня 2013 року в ознаменування 100-ліття від дня народження знаменитого Учителя, його учнями було організовано регіональну науково-практичну конференцію і запропоновано увічнити його ім'я в назві школи. Ця подія та непересічні творчі здобутки його праці тоді широко висвітлювались у національних та регіональних електронних і друкованих засобах масової інформації. На честь ювілею Ф.С. Бацури Хмельницький ОЕНЦУМ видав у 3-х примірниках великий ювілейний альбом із його світлинами й описом творчого шляху, а свої змістовні відгуки-побажання в альбомі власноруч записали Президент НАПН України В.Г. Кремень, директор Національного ЕНЦУМ В.В. Вербицький, колишні очільники народної освіти Хмельниччини - В.М. Шайного, Г.І. Степанець та В.І. Войтенко, які у свій час особисто добре знали й запам'ятали його, як знаменитого педагога-натураліста. Див. альбом у цифровому форматі на сайті Національного ЕНЦУМ за посиланням: https://drive.google.com/file/d/0B6nl_pqnifGQQTNhXzZGcTB2MTg/view.

Ідею присвоєння Вільховецькій ЗОШ І-ІІІ ст. імені Федора Степановича Бацури, поряд із жителями його рідного села, підтримали столичні науковці, президія Національної академії педагогічних наук України, дирекція Інституту педагогіки НАПНУ і дирекція Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти і науки України та їх науково-педагогічні колективи, керівництво Хмельницької обласної і Новоушицької районної рад, дирекція Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Хмельницької облдержадміністрації, Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти та обком профспілки працівників освіти і науки Федерації профспілок України, обласна рада ветеранських організацій України, керівники та працівники ряду обласних освітянських установ і педагогічні колективи навчальних закладів Хмельниччини.



1 вересня 2013 року у Вільховецькій ЗОШ І-ІІІ ст. в присутності школярів, сільської громади і когорти поважних гостей було урочисто відкрито меморіальну дошку, нову іменну шкільну вивіску й презентовано учням та вчителям школи ювілейний альбом, присвячені знаменитому Учителю - педагогу-натуралісту Федору Степановичу Бацурі, а школа з повагою стала носити його славне ім'я.

Сьогодні великий, красивий портрет Ф.С.Бацури зі змістовним інформаційним матеріалом про нього прикрашає хол школи, а її учні добре знають про його учительську діяльність та здобутки творчої праці.

За матеріалами Хмельницького ОЕНЦУМ.



Портрет Ф.С.Бацури (25.05.20р.).



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДДІЛ ОСВІТИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
НОВОУШИЦЬКОЇ РАЙОННОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

**ВІЛЬХОВЕЦЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ
ШКОЛА I-III СТУПЕНІВ
ім. ФЕДОРА СТЕПАНОВИЧА БАЦУРИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСТЬ**

Вивіска на школі ім. Ф.С.Бацури.



Меморіальна дошка Ф. С.Бацури

З великою приємністю
ознайомилися із альбомом,
що висвітлює діяльність
знавця педагогіки, вченого
біології і юніорівської руху
в Україні Теодора Величкова
Бацури. З своїх шкільних
років пам'ятаю, яке велике
знагодження мав цей рух
для виховання учнів.

Тому слід всіляко
пропагувати досвід великого,
який є актуальним і сьогодні,
визначити нагородити його ім'ям.
Щиро дякую усім, хто
че робить нас гуманістичні,
забувши про величезну
діяльність Ф. С. Бацури.
Будьмо разом наші
колегам із Інституту
Академії педагогічних наук
України, які домагаються
цього результату. Всі рази
будемо прагнути, щоб
діяльність Бацури Україною
вони і вшанувати.
З любов'ю твараю 01.03.2014/ В. Кремень



В історії коннатівського руху в золоті сторінки, написані прекрасним вчителем діалогі. Авторами таких сторінок був Федір Степанович Бацура. Протягом багатьох років сілківський вчитель докладав творчі зусилля для розроблення і впровадження власної моделі викладання діалогі. Під орудою вчителя-новатора в школі створена потужна матеріальна база для проведення дослідницької роботи учнів: зразкова навчально-дослідна ділянка, теплиця, краєферма, мікроферма. Великого значення Федір Степанович надавав створенню освітнього середовища, впровадженню елементів ландшафтної дизайну, озелененню території школи.

Багато часу вчитель приділяв самоосвіті, був науковим кореспондентом Інституту педагогіки АРН України, постійний і творчий член педагога посприє вивчення молоддю.

Свої пошукові матеріали педагогічного колективу Ялішківського сільського школи-наступного при створенні світлими променем споглядані про якого вчителя-новатора.



В.В.Вербицький О.А.Драган

Директор НЕНЦ В.В.Вербицький про Ф.С. Бацуру.